

ZAZAKİ Dİ BESTOĞI SADEYİ¹

Zazaca'da Basit Bağlaçlar

Ayetullah KARABEYSER² İsmail SÖYLEMEZ³

XULASA

Bestoği, qısımanê muhimanê zıwani ra yi. Bestoği xuser wayirê yo mena niyi. Labelê zerreyê cumle dı menaya cumle ser tesirê cê esto. Bestoği, kelimeyan, grubanê kelimeyan ge ge zi cumleyan yobinan a gırdani. Ina xebat dı Zazaki dı bestoği sadeyi hetê şekil, mena, wezife u kok ra kritik biyi. Bestoği, eseranê Zazaki ra ameyi guretiş; cumleya ki bestoğ tede viyerto a cumle bı şeklê misal xebat dı ca gureto. Xebat dı teyna eseranê yo mıntıqa ra nê, eseranê heme mıntıqayan ra bestoği ameyi guretiş. Heta mumkun bo ca diyayo varyantanê bestoğan zi.

Kelimeyi Muhimi: Bestoğ, Bestoço Sade, Gramer, Zazaki.

ÖZET

Bağlaçlar, dilim önemli unsurlarındandır. Tek başına anlamı olmayan bağlaçlar, cümle içerisinde anlam ilgisi kurarak kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri birbirine bağlarlar. Bu çalışmada Zazaca'daki basit bağlaçlar incelenmiştir. Tespit edilen basit bağlaçlar yapı, anlam, görev ve köken açısından değerlendirilmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden eserler Zazaca'nın konuşulduğu her bölgeden alınmıştır. Bu şekilde bağlaçların varyantlarına da çalışmada yer verilmiştir. Açıklayıcı olması açısından bağlaçlar, içinde geçtiği cümle ile birlikte çalışmada yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: Bağlaç, Basit Bağlaç, Dilbilgisi, Zazaca.

- 1 Ina maqale tezê doktorayo ki bı nameyê “Zazaki dı Bestoği” ameyo hadrekerdiş ra geriyaya.
- 2 Talebeyê doktora ê Qısımê Zıwan u Edebiyatê Zazaki ê Enstituya Zıwananê Ganiyan ê Üniversiteya Bingoli, karabeyeser@gmail.com
- 3 Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, soylemezismail@hotmail.com

ABSTRACT

Conjunctions are one of the important factors of language. The conjunctions which do not have a meaning by themselves combine the sentences, words and word groups to each other by establishing meaning relation in a sentence. In this work, simple conjunctions in Zazaki are examined. The detected conjunctions are evaluated in terms of struction, meaning, body and origin. Works that are the source of the study are taken from every region where Zazaki is spoken. In this way, variants of conjunctions are also included in the study. For explanatory purposes, conjunctions are included in the study together with the sentence in which it is included.

Key words: Conjunction, Simple Conjunction, Grammar, Zazaki.

DESTPÊKERDIŞ

Melzemeyê zıwani kelime yi. Kelimeyi yeni tihet u cumle ani meydan, cumle zi menayêka tamam ifade kena. Ini kelimeyi ki cumle dı yeni tihet u yo mena ifade keni zi çend qısım i. Her qısmê ini kelimeyan wezifeyêk ano ca. Yani her kelime semedê caardışê wezifeyêk cumle dı ca gena. Ini kelimeyan ra yo zi bestoğ o. Yo cumle dı bê bestoğ dı hebi menayi niyeni ifadekerdiş. Ancax pê yo bestoğ dı menayi tidır ifade beni. Inay ra bestoği qey yo zıwani zaf muhim i.

Bestoği zê mecuni, zê xerci, kelimeyan, grubanê kelimeyan ya zi cumleyan besteni yobinan a. Ca ca qey rıyezkerdişi, ca ca qey qıyasi, ca ca qey ifadekerdişê tezadi ca ca dı zi qey zıxmkerdişê ifadeyi şıxuliyeni. Bestoği dor dor nameyan, dor dor fiilan dor dor zi cumleyan besteni yobinan a. *Qısekên kı naman, kerdenan ew qıserêzanê zew wecife dı biyayen girêdanê pê, nê qısekan rê vanê girêdari* (Pamukçu, 2001:182). *Kelimeyi ki cumleyan, kelimeyan ya zi grubanê kelimeyanê ki hetê mena ra bınatayê inan dı alaqa esto besteni yobinan a pê nameyê bestoğ name beni* (Turgut, 2009:190). *Zerreyê yo cumle dı ya zi bınatayê cumleyan dı, yobinan a bestıyayışê dı ya zi dı ra zıdyeri hukuman pê bestoğan mumkun o. Wezifeyê bestoğan, kelimeyan, grubanê kelimeyan ya zi cumleyan yobinan a bestayışo* (Çiftçi, 2013: 195). *Cumleyi ki pê bestoğan yobinan a yeni bestış zi beni cumleyi beste yi. Cumleyi ki tede dı hebi ya zi dı heban ra ziyed hukumi esti u pê bestoğan bestiyeni yobinan a ini cumleyi pê nameyê cumleyi besteyi name beni* (Banguoğlu, 1990:554). *Bestoği hetê mena ra eşkeni hem weziyetanê musbetan yobinan a gırıbdı hem weziyetanê menfiyan. Elbet teyna weziyeti ya zi hukumi musbeti u menfiyi nêbestiyeni yobinan a. Zerreyê yo cumle dı weziyeti zıdı zi pê bestoğan bestiyeni yobinan a. Bestoği, kelimeyi wayirê mena nê, kelimeyi wayirê wezifeyi hesıbiyeni. Kelimeyi ki bestoği, xuser wayirê mena niyi. Ini kelimeyi, kelimeyi “bımena” nê, kelimeyi “buwezife”yi* (Korkmaz, 2017: 925).

Ina xebata dı Zazaki dı *Bestoği Sadeyi* kritik biyi. *Bestoği sadeyi yo parçe ra yeni meydan, hını parçekerdişê ni bestoğan mumkun niyo* (Şahinoğlu, 1997: 337).

Bestoği sadeyi, hetê şekil, mena, wezife u kok ra tetqiq biyi. Zazaki dı mewzuyê bestoğan ser heta eyro yo xebata hira nibiya. Ina xebat dı *bestoği sadeyi* bı teferuat kritik biyi.

Hedefê ina xebat heta mumkun bo piserontuşê bestoğanê Zazaki yo. Bestoği, kitabânê Zazaki ra aridiyayi u cumleya ki bestoği tede viyereni bı a cumle neqilê xebat biyi. Kitabı ki ina xebat dı tera istifade biyo her mıntıqayo ki tede Zazaki qısey bena ê mıntıqayan hemın ra ameyi vicinayış. Ini kitabı, zê mewlid u diwan eseranê klasikan ra, zê mesela, vistonik u fabl kitabânê folklori ra u zê roman u hikayeyan eseranê modernan ra ameyi meydan.

Zazaki dı çend varyanti alfabeya Latin şıxuliyeni. Heto bin ra kelimeyi zi zêpi nênusiyeni; mıntıqa ra mıntıqa, şaristan ra şaristan, zerreyê yo şaristan dı qeza ra qeza nuştışê kelimeyan bedliyeneno. Heto bin ra yo standardê nuştoğan zi çin o. Ge ge eyni nuştog eyni eser dı yo kelime bı şeklanê ciyayan şıxulneno. Ina xebat dı hem hetê alfabe ra hem zi hetê nuştışê kelimeyan ra mudaxeleyê nuştışı nibiyo u cumleyi ki eseran ra ameyi guretiş eser dı seni ca gureto bı o şekil ina xebat dı nusiyayi.

BESTOĞI SADEYI

Ina xebat dı têna *bestoği sadeyi* ca geni. Semedê ina xebat Zazaki dı çoras u heşt hebi *bestoği sadeyi* tesbit biyi. Ini bestoği yo bı yo hetê şekli, mena, wezife u koki ra kritik biyi u bı sistemo alfabetik ameyi rıyezkerdiş. Ewlı terifê bestoği diyayo, dıma menaya bestoği nusiyaya u ay ra pey cayê şıxulyayişi nusiyayo. Heto bin ra kokê bestoğan zi tesbit biyo.

1. Ancax: In bestoğ ciya ciya menayan dı şıxuliyeno. Ca ca menaya eşkayişi u qewet peraresnayışi dı ca ca menaya ciyakerdişi dı şıxuliyeno. Bestoğê *ancaxi* bınateyê cumleyan dı yeno şıxulnayış. Bestoğê *ancaxi*, hetê koki ra Tırki yo (TDK, 2005: 97).

Ancax: Kam kî nê pancî biyaro rind bi ca / Mehşerê Kubra dı **ancax** o bî şa (Babij, 2018: 199).

2. Ancı: Bestoğê *ancı* qey ifadeyanê zıddan ya zi cumleyanê zıddan yobinana bestayış şıxuliyeno. Beno ki tezaad hetê şekli ra nê hetê mena ra bo zi. In bestoğ bınateyê cumleyan dı ca geno u zê *hûncê*, *onciya*, *unca* çend şekılan dı şıxuliyeno. Bestoğê *ancı* Zazaki yo.

Ancı: Ez canê xo ra vîyarena **ancı** rindeka xo ra nêvîyarena. (Tekîn, 2013: 73).

Hûncê:...pa o lete wa howt nûn û yo letê nûn îz ser wena **hûncê** mird nîbena. (Bor, 2015:39-40).

Oncia: Bao, ez mironı, **oncia** lacê Cüyidi nêgênı, vana. (Aslan, 2011: 196).

Unca: Tenê fekê vae ra bota şı, **unca** cera ra peyser ame verê çeveri; vae ser ro vînet. (Mirza, 2020: 46).

3. Axiri: In bestoğ xebera qediyayişê yo gureyi dano. Zazaki dı ca ra ca bı bedilyayişanê qıckekan yeno şıxulnayiş. Binateyê cumleyan dı şıxuliyeno u zê *axiri*, *axır*, *axirê* varyanti cê estî. Kelimeya *axiri* Erebkî ra yena (أخري) (Mutçalı, 1995: 8).

Axiri: Dı hirê rey nusnê, texeliya. **Axiri** zerriya xo ra çitur ke verêno ra hêni nusnê (Çiya, 2020: 108).

Axır: Ey va qey ti bı yewna ziwan qısey kenî. **Axır** to na rey reqemî tek bı tek vatî û pê dayî nuştene. (Lezgîn, 2015: 20).

Axirê: Kitabî wendêne qısey kerdêne, hevalanê xo ra çiyê musayêne qısey kerdênê. **Axirê** aşman ra tepîya keye de her kes teslîmê Aynure bîbî. (Aldatmaz, 2016: 155).

4. Bacê: Ino bestoğ, dı cumleyi ki binateyê cê dı mınasebetê wexti esto besteno yobinan a. Gureyê diyın, gureyê verini ra pey yeno kerdış. Bestoğ binateyê cumleyan dı yeno şıxulnayiş. Zazaki dı çend varyanti inî bestoği est î. Kelimeya bacê, zıwanê Erebkî ra kelimeya (باعد) ra yena (Mutçalı, 1995: 62).

Bacê: Hivîya yî qewmê xu ra nîbirya / **Bacê** wuştwu koti wazîfa dima (Çolig, 2012: 11).

Badînê: Ez çowras rûêj xwu itya d' biqedîn **badînê** ez vêjîyen şın cayna ûnîyen yo cay rakowtîş (Bor, 2015: 113).

Bahdo: Çend kesî kewtbin dînî u bîbin muslîmanî / **Bahdo** Ellay emir da, Ey îlan kerd cîhanî (Babij, 2009: 17).

Bandını: Tı ewlı şo **bandını** ez şona. (Kaymak, 2016: 17).

5. Beno: In bestoğ weziyetê ixtimali dı şıxuliyeno u menaya ixtimali ifade kenê. Bestoğê *beno* binateyê cumleyan dı şıxuliyeno. Ino bestoğ Zazaki yo.

Beno: Ma şı bigêr **beno** ma raşt heywonêk bê u ma xu ri bıwer. (Akban, 2020: 28).

6. Cey: Bestoğê *cey* qey ifade kerdışê menaya tezadi yeno şıxulnayiş u binateyê dı cumleyan dı ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Cey: Şîr veynî **cey** mi şîma depîştî. (Yazar, 2018: 26).

7. Coka: In bestoğ cumleyan hetê sebeb u netice ra besteno yobinan a. Eğleb cumleya verin sebebê cumleya diyın a. Çend varyanti cê estî. Binateyê cumleyan dı ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Coka: Mi ju hewnêde xirabin dî **coka** ez nîya bîya nerehet. (A. A. Çiçek, 2014: 30).

Cokana: Fikrê ey de mumkin nîyo ke amike karode rind bikero. Se kena bikero êy çim de tim xirab o. **Cokana** radyo de kî rike de bî. (Karakaş, 2016: 24).

Cokao: Pilu temey kerd vi, ey ra vat vi: “Nune to dima nina, tı nuna xo dima so!” **Cokao** nuna xo dima nata bota vostenê. (Mirza, 2020: 18).

Cûka: La emsarr gurey gureyinî ameybî Hesên Axay serî ser di, **cûka** nîşabi ebi zerri ba xo tetun bierîno. (Espar, 2004: 9).

8. Çaxo: In bestoğ wexti ifade keno. *Çağo* verniya dı cumleyan dı yeno şıxulnayış u cumleyi ki dima yeni inan hetê wexti ra besteno yobinan a. Sareyê cumleya verin dı yeno şıxulnayış. In bestoğ Tırki ra yeno. (TDK, 2005: 380)

Çaxo: Çaxo dara xurma rona ê nebî / Dest di xurmey da û her kes meywe dî (Babij, 2018: 192).

9. Çend: In bestoğ hem miqdar ifade keno hem zi semedê qiyasi yeno şıxulnayış. Hem sareyê cumleyan dı yeno şıxulnayış hem miyanê cumleya verin dı şıxulnayışê cê mumkun o. In bestoğ Zazaki yo.

Çend: Çend ti Koyê Hesarî ra nêzdî benî, qiyame hîna beno xidar û tîk (Bor, 2014: 44).

10. Çun: In bestoğ, qey izahi şıxulyeno. Sebebê hukumê cumleya verin cumleya diyın dı izah beno u her dı cumleyi pê bestoğê *çuni* yobinan a girıdiyeni. In bestoğ Farıski yo (چون) (Kanar, 2008: 557).

Çun: Çun tamam bî mu’cizatê ê nebî / Qal keran mî’racê ci to rê, se bî (Babij, 2018: 192).

11. Dê: In bestoğ eğleb qey izah u sebebê gureyi şıxuliyeno. Bestoğê *dê* miyancıya cumleyan dı şıxuliyeno. In bestoğ Zazaki yo.

Dê: Xûnimê axayî nimitkî ra qerwaşe teqîb kena **dê** a kincûn senî şuwena (Bor, 2015: 17).

12. Derê: In bestoğ eğleb qey izah u sebebê gureyi şıxuliyeno. Bestoğê *derê* miyancıya cumleyan dı şıxuliyeno. *Zê derê*, *diray* varyanti cê estî. In bestoğ Zazaki yo.

Derê: Sareyê xu kena berz vona **derê** ez bîni in çitayo? (Akban, 2020: 17).

Diray: Ez hey şîyero **diray** aya mêşnaya lengi ha awca da se ez yê deko bewlê mêşnûn mîyûn xû ya bero dewî. (Mîrvanî, 2012: 93).

13. Eger: In bestoğ, bestoğê şerti yo. Gureyê diyın bî şertê biyayışê gureyê verini yeno meydan. Cumleya verin şertê cumleyanê binan a u pê bestoğê *eger*

bestiyena cumleyanê binan a. Bestoğê *egeri* sareyê cumleyan dı yeno şıxulnayış. Zê *eger*, *egi*, *eg*, *ek*, *eka*, *eke* varyanti cê esti. In bestoğ Zazaki yo.

Eger: Se'îd kerda to ez ezel di **eger** / Ti vêşî biki ay, se'îdey meber (Ensarî, 2018: 122).

Egi: Ti îr çowras rûej musaedi, **egi** ti zerê in çowras rûejî d' nimûsê awk vûna se ez sarê ti dîn tirakerdış (Bor, 2013: 88).

Eg: Eg qissê yî vila bibu dor o ver / Ma nêşkenî kîyonî xu ra bitever (Çolig, 2012: 12).

Eka: Ez hetûn vêşûnê ver di mereno ez xû rî şîyero hewnê paşay mana bi-derdo, **eka** mi zûna ez xû rî dades hebûn zernûnê xû gîyeno, **eka** mi nêzûna ez paşay rî dades serrî xizimkarî ra zî razî beno. (Mîrvanî, 2012: 43-44).

Eke: **Eke** esparî ameyî mîyanê şaristanî xo çarna banê adlîye. (Demîrel, 2014: 42).

Varyanti bestoğê *egeri* dordor menaya nışka ra pê hêsiyayişi u diyayişi ifade keni u in hal dı binateyê cumleyan dı ca geni.

Eg: Oniyeno lu ra **eg** lu ha yi ra wet kışta koti ya. (Akban, 2020: 27).

Egi: Gulalxatûn ûnîyena ci, **egi** yo bûeça barçîyeka qijkalek ha merrî ya (Bor, 2013: 20).

Ek: Yî sêr qazîk hawa nûn **ek** wayêr xûnî ha zerey qazîk id merde w. (Sîmserkîsij, 2018: 58).

Eke: Unîyeno ci **eke** di merdimi qaxitûn nusênî u erzên zerê awê ruêyî (Bor, 2015: 92).

Varyanti bestoğê *egeri* dordor zi qey ifadekerdışê menaya wexti şıxulyeni u in hal dı zi sareyê cumleyan dı şıxulyeni.

Eke: **Eke** luye bêdoçik manena cêrena ra pîre ver vana. (Ballikaya, 2010: 121).

Varyanti bestoğê *egeri* dordoran zi qey ifade kerdışê menaya qediyayişê gu-reyi şıxulyeni.

Eke: Şayîder xo dano we, beno şand **eke** se keno kuno zerê çeyî xo dano we, pîre kar-marê xo dana arê, şamya xo wena kuna ra. (Ballikaya, 2014: 99).

14. Ega: Bestoğê *ega* qey ifadekerdışê menaya waştışı yeno şıxulnayış u binateyê dı cumleyan dı ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Ega: ...mi ci rê yo xalî viraştîn **ega** wu cemat id rakir û hewna wedar xwu çeng fîn (Bor, 2013: 28).

15. Feqet: Bestoğê *feqeti* binateyê dı cumleyan dı yeno şıxulnayış u menaya ciya kerdışi, ilave kerdışi ifade keno. Dordor zi menaya tezadi ifade keno. In bestoğ Erebiyo (مفقط) (Mutçalı, 1995: 669).

Feqet: Homay mubdîe pêro fi'landê ma / **Feqet** cuzî îxtiyarey da destê ma (Ensarî, 2018: 78).

16. Ger: In bestoğ, bestoğê şerti yo. Gureyê dıyın bı şertê biyayişê gureyê verini yeno meydan. Cumleya verin şertê cumleyanê binan a u pê bestoğê *ger* bestiyena cumleyanê binan a. Bestoğê *ger* sareyê cumleyan dı yeno şıxulnayış. In bestoğ Fariski yo (جر) (Kanar, 2008: 1124).

Ger: Ger pey malo helal hajê xu kerdo / Cenetê ala de yê rê ca ferd o (Kavari, 2004: 55).

17. Ğeyri: Bestoğê *ğeyri* menaya istisnayı ifade keno u binateyê dı cumleyan dı yeno şıxulnayış. Zazaki dı zê *ğeyri*, *ğêr* varyanti cê esti. In bestoğ Ereški yo (غیر) (Mutçalı, 1995: 640).

Ğeyri: Allê emır kerd meleku secde berd / **Ğeyri** İblisi le'ini wı teyna mend (Muşeki, 2020: 24).

Ğêr: Allah bes **ğêr** yi ebes qê İslumu / Zerrê şuma wa bivêş qê mezlumu (Narin, 2018: 14).

18. Ha: In bestoğ, bı şekilo sade peyniya cumleyan dı yeno şıxulnayış u wext filê cumle tekrar bı, binateyê filê tekrarbiyaye dı şıxuliyeno u ın qeyde menaya fiili şedineno. In bestoğ Zazaki yo.

Ha: Tamê xo zaf weş bî. Nîya ma werd **ha** werd. (Karakaş, 2016: 21).

19. Hasilî: In bestoğ binateyê cumleyan dı yeno şıxulnayış. Qey eşkerakerdış u zelalkerdışê menaya cumleya verin şıxulyeno. In bestoğ Ereški yo (حاصل) (Mutçalı, 1995: 174).

Hasilî: Hasilî qet nêni vatış wesfê yê / Ma bi fek tarif biker hem medhê yê (Xasi, 2008: 25).

20. Hema: Bestoğê *hema* zafı ra ifadeyanê zıddan, mutenaqızan besteno yobinan a. Bestoğê *hema* binateyê dı cumleyanê xuseran dı ca geno. Ini her dı cumleyi zi hem hetê mena ra hem hetê vıraştışi ra cumleyi tamam i. Labelê ge ge cumleya dıyın yani cumleya ki *hema* ra pey yena bı şıklê cumleya kêmbiyayi zi şıxuliyena. Ini her dı cumleyan ra yo cumle musbet bena yo zi menfi bena. Yani cumleya ki *hema* tede ameya şıxulnayış mıheqeq tede menfite esta. İcab nikeno ına menfite timotım hetê şekılı ra bo yani wesıla menfite bıgero. Ge ge zi cumle teyna hetê mena ra menfi ya. Zeg misalanê cêrinan ra zi fam beno bestoğê *hema* ifadeyan u cumleyan hetê ixtilafê mena ra, hetê sebeb u netice ra, hetê serkerdışê çiyêkê neweyi ra besteno yobinan a. Bestoğê *hema* hetê koki ra Ereški yo () (ل) Mutçalı .(24 :1995, Zê *hema*, *hama*, *ama* varyanti cê esti.

Hema: Way tayi fom nikenana **hema** pizeyê cı ruej bı ruej beno gırd. (Akba-na, 2020: 46).

Hama: Dêrdê Bertali ki kitabî bi. **Hama** na suka peyniya dina de kam kitab waneno ke. (Çiya, 2020: 46).

Bestoğê *hema* cumleyi ki binateyê inan dî ca gureto ê her dî cumleyan hetê irtibatê sebeb u netice ra besteno yobinan a. Her dî cumleyi ki vernî u peyniya inan dî ca geni, inan ra yo sebeb, a bin zî netice ifade kena. Cayê sebeb u netice zî bediliyeno u timotim zê pi niyo. Ge ge cumleya sebebî ewlî yena ge ge zî cumleya netice ewlî yena.

Ama: Ez pire xo rê themburê viraconî, **ama** dara kî ez gêronî cî, nêvênî. (Aslan, 2011: 189).

Hema: Hema papazi marê înyûn nibirno wîjdanê mîyerîk mîyerîkî rahat niverden (Bor, 2015: 109).

21. Hela: Bestoğê *hela* qey ifade kerdışê menaya peyniya gureyi yeno şixulnayış. Bestoğê *hela* binateyê dî cumleyan dî ca geno. *Zê hela, hera* varyanti cê estî. Ino bestoğ, Tırkî ra ameyo guretış (TDK, 2005: 875).

Hela: Ma yin itiya dî verd u bionî **hela** bîra ho çî hal dî yo? (Akbana, 2020: 51).

Hera: Hera şo zere xu derg kî ma veynî senevayo. (Kaymak, 2016: 17).

22. Hem: Bestoğê *hem* qey ifadekerdışê menaya ilavekerdışî u ziyednayışî yeno şixulnayış u binateyê cumleyan dî ca geno. *Zazakî dî zê hem, hum* varyanti cê estî. In bestoğ *Zazakî* yo.

Hem: Ma tesdiq kên la ilahe illallah / **Hem** qebul kên Muhemmed Resullullah (Narin, 2018: 8).

Him: We **him** mumîn û mumînata hemîn / Bidi xatirê ay hebîbdê xu hemîn (Ensarî, 2018: 68).

23. Heta: Bestoğê *heta* qey ifadekerdışê menaya wextî yeno şixulnayış. Ca ca vîyertışê wextî, vîyertışê gureyi, erey mendışî ifade keno, labelê ca ca zî wextî ser piresayış ya zî weriameyişê dî ya zî dî ra ziyed gureyan ifade keno. Bestoğê *heta* sare u binateyê cumleyan dî yeno şixulnayış. *Zazakî dî zê heta, heyân, heyon, hatan, heton, hetonî, hetani hetta, hetûn, heyâ, heyonî* varyanti mî bestoğî estî. In bestoğ *Erebkî* yo (حنى) (Mutçalı, 1995: 147).

Heta: Ez şîbîya hewn a, **heta** ez wišta we ez hanyawa hanî yo joy enî cay kerdê pak û şamê ma zî virašta. (Licokic, 2007: 75).

Hatan: Wile ti **hatan** çênanê axayî nîyare mî ser o nireqisne, ez axwe nîdana to. (Ballıkaya, 2010: 122).

Hetani: Ez kî lewê astorê to de vindeno **hetanî** ti ama. (Beytaş, 2012: 38).

Heton: **Heton** mêrdek şono hemalî veyneno Mehme heme hiri civalonzi beno (Kaymak, 2016: 13).

Hetonî: Del şî dîyarî kerrêka nêwîn îmkonî cit çinîye benû, **hetonî** ez omîya vergon ga kerdibi birîndar. (Kaya, 2018: 161).

Hetta: Ednan ra **hetta** Ebdullê vist u yo / Buabi Ehmedi ti bızun yo bı yo (Muşeki, 2020: 30).

Hetûn: Ez **hetûn** vêşûnê ver di mereno ez xû rî şîyero hewnê paşay mana biderdo. (Mîrvanî, 2012: 43).

Heya: Şefeq ra **hey** tînc zikir sew bikî / Sewabêdo zav ti qazanc ko bikî (Ensarî, 2018: 110).

Heyonî: **Heyonî** ti mi ra nîvajî ina mendil çita wa ez nîdona ti. (Kaya, 2018: 109).

24. Hêw: Bestoğê *hêw* qey ifadekerdişê menaya peyniya gureyi yeno şıxulnayış. Bestoğê *hêw* binateyê dı cumleyan dı ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Hêw: Dê ti siba ina cinîyê cîrûnê ma dî **hêw** ti ra pers bik... (Bor, 2015: 28).

25. Hîni: Bestoğê *hîni* qey ifadekerdişê menaya peyniya gureyi yeno şıxulnayış. Bestoğê *hîni* binateyê dı cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *hîni*, *hîn*, *henî* varyanti cê esti. In bestoğ Zazaki yo.

Hîni: Gawon şono **hîni** veyve roneno. (Kaymak, 2016: 21).

Hîn: Ez zaf bibîya vêşûn mi ard tay rûn kellî na sêr nûn a ez ha wen a deqa ti kowta zeri. **Hîn** tersûn ver mi nîzûna se bikêrî mi nûn pa rûn a eşt bîn kilawê xwu (Bor, 2015: 91).

Henî: Ez nêzana **henî** werdekê bînî zî merdîbî yan nê (Doğuş&Doğuş, 2019: 19).

26. İhna: Bestoğê *ihna* qey eşkerakerdiş u zelalkerdişê mena yeno şıxulnayış. Bestoğê *ihna* binateyê dı cumleyan dı yeno şıxulnayış. In bestoğ Zazaki yo.

İhna:...cinîyek qîj xwu kuwena mîyerdê xwu wa, wû qîj xwu kuwen cinîyê xwu wa **ihna** pê qîj xwu bên şa... (Bor, 2015: 28).

27. Ki: Bestoğê *ki* eğleb qey eşkerakerdiş u zelalkerdişê mena yeno şıxulnayış. In bestoğ dordor zi qey ifadekerdişê menaya wexti şıxuliyeno u dı gureyan hetê wexti ra besteno yobinan a. Bestoğê *ki* dordoran zi qey ilavekerdişê yona gureyê neweyi yan zi yona menaya newe yeno şıxulnayış. Bestoğê *ki* binateyê cumleyan dı yeno şıxulnayış u zê *ke*, *kı*, *ki*, *ko*, *ku*, *ık*, *ig*, *go*, *g'*, *kî* varyanti cê esti. In bestoğ Zazaki yo.

G': Homa mekir ti **g'** cey bûetûn mi bikêr (Bor, 2015: 45).

Ge: Min zanayne **ge** zimistanî werdekî yenê awgermikanê fekê çemî. (Doğuş & Doğuş, 2019: 19).

Go: A **go** yena ezman qeleşnena / A **go** yena erdu hem bedelnena (Kavari, 2004: 51).

Ik: Ma zun **ik** tı qadir pil, ma aciz i / Tı zengin sexi yê, ma zaf feqir i (Narin, 2018: 14).

İg: Şeytuni va ez qulun tu şaş kena / Ay **ig** zeif yın heq ra ez kaş kena (Muşeki, 2020: 24) .

Ke: Bi namê wahîrê no erd û azmin / **Ke** ma dest kerd bi no girwedo rengîn (Babij, 2018: 175).

Ke: Wertê na kou de dewuzu **ke** weşiya xo ramitene Silêman eve Yivrayimi ra vejıyay amey. (Mirza, 2020: 32).

Kı: Kaşo **kı** kewti diyar hında roj şı bı awa (Pamukçu, 2020: 52).

Kı: Roşeno dı rıkat nımaji xu keno qedneno di **kı** keyneki turba xu ra varıştı û hamey teber (Kaymak, 2016: 25).

Ki: Ez imeya **ki** ti ina estorê mi nale bikirî. (Mîrvanî, 2012: 25).

Kî: Taye non bide ma, tayê adir **kî** weke (M. Çiçek, 2014: 46).

Ko: Vera heqqî omê pîser herb Bedrî / Qesem wendi **ko** nîverdê yo tenî (Çolig, 2012: 15).

Ku: Ay **ku** gunah kerdo bawe wo ti şefa'et bikerî / Badê kerdışê gunahî va ez go xo rê se kerî? (Kavari, 2004: 11).

28. La: Bestoğê *la* qey ifadekerdişê menaya tezadi yeno şıxulnayış u binateyê dı cumleyan dı ca geno. Ge ge zi qey ifadekerdişê mereqi, hivi, şaş biyayışi şıxul-yeno. In bestoğ Zazaki yo.

La: Bi Qur'anî ay bînî mensûxî / **La** hukmê ê wendiş mubeddel niyî (Ensarî, 2018: 62).

29. Labelê: Bestoğê *labelê* qey ifadekerdişê menaya tezadi yeno şıxulnayış u binateyê dı cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *labelê*, *labirê*, *labreye* varyanti cê esti. In bestoğ Zazaki yo.

Labelê: **Labelê** ma zanî rehma bê hîsab / To hete esta û ma bî dilkebab (Xasi, 2008: 17).

Labirê: İnsanê Hesperani hend telef nêbiyo, **labirê** tengey anta. (Pamukçu, 2020: 120).

Labreye: Temam ez a to birişa veyve. **Labreye** ti do rew bêrê. (Adabeyi, 2005: 87).

30. Lakin: Bestoğê *lakin* qey ifadekerdişê menaya tezadi şıxuliyeno u binateyê dı cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *lakin*, *lakim* varyanti cê esti. In bestoğ Erebiyo (لاكن - لکن) (Mutçalı, 1995: 806).

Lakin: Allê va o çi g' şıma wazên buwerên / **Lakin** darê ğelli şıma mewerên. (Muşeki, 2020: 26).

Lakim: Dedkêne yi, yi ra zaf hes kena, **lakim** in heskerdiş xwu nêşkiyena bid tever (Bor, 2013: 9).

31. Lawrek: Bestoğê *lawreki* qey ifadekerdişê menaya tezadi yeno şıxulnayiş u binateyê dî cumleyan dî ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Lawrek: Paşay mi tû ino pîlêkî (kîsey) zernûn dayo mi seba hûnerî mi, mi we qeşub kîyerdo, **lawrek** yew çî mî ri xudik (ecêb) imewo. (Mîrvanî, 2012: 38).

32. Madem: Bestoğê *mademi* qey ifadekerdişê menaya sebebi yeno şıxulnayiş u sareyê cumleyan dî ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Madem: Doxtor vono: **Madem** inavayo ez to mane nî kena. (Kaymak, 2016: 26).

33. Mera: Bestoğê *mera* qey ifadekerdişê menaya istisna yeno şıxulnayiş u binateyê cumleyan dî ca geno. Zazaki dî zê *mera, mela, mele* varyanti cê estî. In bestoğ Zazaki yo.

Mera: O kueli va wellahi mî nêşnawît / In vatî **mera** mî tu ra eşnawît (Muşeki, 2020: 62).

Mela: Heş siyepare dî tuşk weno **mela** bînêk astî u puestê cî moneni...(Ak-bana, 2020: 26).

Mele: Fikrê ey de mumkin nîyo ke amike karode rind bikero. Se kena bikero êy çim de tim xirab o. Cokana radyo de kî rike de bî. **Mele** dizdiya kerdêne ra û binê orxanî de goşdarî kerdêne. (Karakaş, 2016: 24).

34. Mesela: Bestoğê *mesela* qey eşkerakerdiş u zelalkerdişê menaya yeno şıxulnayiş. Yani wext misal dayiş icab keno yeno şıxulnayiş. Bestoğê *mesela* binateyê cumleyan dî ca geno. In bestoğ Erebkî yo (مثلا) (Mutçalı, 1995: 818).

Mesela: Esas ti her çî mîyanê zemanêkê dergi de, mîyanê zemanêkê hîrayî de fikirîyenî. **Mesela**, eke yew doman hema ha pîzeyê maya xo de, ti hetanî pîriya ey fikirîyenî. (Lezgîn, 2015: 78).

35. Mevac: Bestoğê *mevaci* qey ifadekerdişê menaya heyreti u newe muşayiş yan zi hayidar biyayişê çiyêk yeno şıxulnayiş. Bestoğê *mevaci* binateyê cumleyan dî ca geno. In bestoğ Zazaki yo.

Mevac: **Mevac** legleg dehni poti u kerdî zerreyê mêsina fekteng u ardi verê lu dî nayî ru. (Ak-bana, 2020: 8).

36. Nê: Bestoğê *nê* ge ge qey ifadekerdişê menaya tercih kerdişê ge ge zi qey ifadekerdişê menaya tezadi yeno şıxulnayış. Bestoğê *nê* binateyê cumleyan dı ca geno u zê *nê*, *niyu* varyanti cê estî. In bestoğ Zazakî yo.

Nê: Mî nêzanena yewbînan ra hes kenî **nê** yewbînan reyde dewa kenî. (Zengelan, 2009: 76).

Nîyû: Mîyerik, bo zobîna qîj ma z' est, û Ella hama qîjûn dîn ma. **Nîyû** ma pîyor qîrbûn Elik û Fatik ib, bimir (Bor, 2013: 223).

37. U: Bestoğê *u* yi qey ifadekerdişê menaya ilavekerdişê şıxuliyeno. Bestoğê *u* yi, kelimeyan, grubanê kelimeyan, cumleyan u grubanê cumleyan besteno yobinan a. Bestoğê *u* yi binateyê dı çîyan dı ca geno u Zazakî dı zê *u*, *o*, *ew*, *w'*, *yu*, *we* varyanti cê estî. In bestoğ Zazakî yo.

U: Lu **u** kırîng beni way **u** bîra (Akbanâ, 2020: 11).

O: Perçemê heq dêstî Musab Umeyrî / Muhacîr **o** Ensar, Muaz **o** Elî (Çolig, 2012: 15).

Ew: Alos hîrî mahley bî; cêr dı mahlaya Odebaşîyan u mahlaya Çeperan **ew** lewedê paştiya Mahlaya Corî est bî. (Pamukçu, 2020: 43).

W': Yanî ne haça **w'** tîya enka **w'** verî / Qet çînebî hem çînikê zey verî (Xasî, 2008: 37).

Yû: Bebekî danê ci **yû** vijyenê şînê teber... (Adabeyî, 2005: 158).

We: Şehadet ti vaji **we** bawer bîki / Eger ki ti şênî telefuz bîki (Ensarî, 2018: 42).

38. Qeni: Bestoğê *qeni* qey ilavekerdişê menaya ixtîmal ya tercihêkê neweyî yeno şıxulnayış. *Qeni* binateyê cumleyan dı ca geno u zê *qeni*, *qeniyê* varyanti cê estî. In bestoğ Zazakî yo.

Qeni: **Qeni** ma xelas bîvin la ey Nebî / Ruh u cun ma bîb' feda qê cun tu bî (Muşekî, 2020: 8).

Qenîye: ...Xwu xwu vûn, se ben, se nîben, cê raşt a yo bela yen ma ser, **qenîye** wa zerd ma, ma dest ver di b' (Bor, 2013: 141).

39. Seni: Bestoğê *seni* qey ifadekerdişê menaya wextî yeno şıxulnayış. *Seni* sare yan zi miyanê cumle dı ca geno. Zazakî dı zê *seni*, *sîni* varyanti cê estî. In bestoğ Zazakî yo.

Seni: Lu **seni** hîna vona heş çargomî vazdono (Akbanâ, 2020: 30).

Sînî: We **sînî** ay nîyt yi eşnawenû, awca di vîndenû. (Sîmserkîsîj, 2018: 70).

40. Ta: Bestoğê *ta* qey ifadekerdişê sebebi yeno şıxulnayış. Cumleyanê sebeb u neticeyi besteno yobinan a. In bestoğ, binateyê cumleyan dı ca geno. Bestoğê *ta* Farîskî yo (⚡) (Kanar, 2008: 407).

Ta: Şad kerên sultanê ê hurna dinî / **Ta** bibî cennet di enbazê nebî (Babîj, 2018: 180).

41. Wext: In bestoğ qey ifadekerdışi wexti şıxulyeno u sareyê cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *wext*, *wexta*, *wexto*, *weqto* varyanti cê estî. In bestoğ Erebi ki yo (وقت) (Mutçalı, 1995: 1000).

Wext: **Wext** xıyalê werunê weşun kena aw kuena fek. (Akban, 2020: 8)

Wexta: Bulbul secdê şukur berd vêr bêr Rawza d' / Fek şî pıra **wexta** dı desti beyza d' (Cebexçuri, 2015: 100).

Wexto: **Wexto** qiyamet bêro ay zaman / Ser erdan d' yew nemanen ay mekan (Kavari, 2004: 52).

Weqto: **Weqto** nûrê Ehmedî anya tera / Bê hîsab yê kerd heya Rabbê xu ra (Xasi, 2008: 43).

42. Xora: Bestoğê *xora* qey ifade kerdışê menaya ilavekerdışê ciyêkê neweyi yeno şıxulnayış u binateyê cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *xora*, *xwura* varyanti cê estî. Bestoğ dı parçeyi êseno labelê zê yo kelimeya sade yeno şıxulnayış. In bestoğ Zazaki yo.

Xora: Xeyrê ey to rê çin o. **Xora** ti bibî ferîştêh, ti ey şew û roje paştîya xo de biçarnî zî, pere nêkeno. (Lezgîn, 2015: 68).

Xwura: Eg ti kueşk ra memnûn nibî **xwura** badî çowras rûej wuhar kueşk yen kueşkê xwu pey d' gen (Bor, 2015: 113).

43. Xulasa: Bestoğê *xulasa* qey ifade kerdışê piserontışê dakara u netice yeno şıxulnayış. In bestoğ sareyê cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *xulasa*, *xulase* varyanti cê estî. In bestoğ Erebi ki yo (خلاصة) (Mutçalı, 1995: 242).

Xulase: Heman behsê Mî'racî zav o bizan / **Xulase** ti inka ineni biwan (Ensarî, 2018: 90).

44. Ya: Bestoğê *ya* ge ge qey ifadekerdışê menaya tercih kerdışi ge ge zi qey ifade kerdışê menaya tezadi yeno şıxulnayış. Bestoğê *ya* binateyê cumleyan dı ca geno u zê *ya*, *yan* varyanti cê estî. In bestoğ Zazaki yo.

Ya: Çımun xu vêc xu kuar kerî / **Ya** xu bıkiş qatıl kerî (Pueği, 2020: 8).

Yan: Mi va, cay weyra vengê ereban yeno, **yan** nêno. (Zengelan, 2007: 24).

45. Yani: Bestoğê *yani* qey ifadeyê eşkerakerdış u zelalkerdışê mena yeno şıxulnayış u binateyê cumleyan dı ca geno. In bestoğ Erebi ki yo (يعنى) (Mutçalı, 1995: 604).

Yanî: Almanan de yew edet esto, merdimo ke ti nêşinasnî, **yanî** ti samimî nîyî, ti gerekî bi peynameyê ey a bivendî ey (Bor, 2014: 77).

46. Yeqina: Bestoğê *yeqina* qey ifadekerdışê ixtimali yeno şıxulnayış u binateyê cumleyan dı ca geno. In bestoğ kelimeya Erebi *yeqin* ra yeno (يفن)

(Mutçalı,1995: 1021). Zazaki dı ge ge wesıla -a geno ge ge zi formê cı bediliyeno zê formanê *yeqêna*, *yeqira* şıxulyeno.

Yeqîna: Ez kûar a **yeqîna** reyar ra cinîye min u yi kerda pîye... (Bor, 2015: 42).

47. Zi: Bestoğê *zi* semedê ifadekerdışê menaya ilavekerdışê çiyêkê neweyi yeno şıxulnayış u miyanê cumle u bınateyê cumleyan dı ca geno. Zazaki dı zê *zi*, *ci*, *ji* varyanti cê esti. In bestoğ Zazaki yo.

Zi: Lutif bık bun mezelen ra / Wellahi tu **zi** bên ita (Pueği, 2020: 70).

Ji: Waka delal, gestver zerra mı nasılıyena. Ez **ji** zaf biya vêşon. (Akban, 2020: 23)

Ci: Na qısa ra pêri zana kî tema Zin **ci** Kemali dı esta.(Pamukçu, 2020: 7).

48. Zira: Bestoğê *zira* semedê ifadekerdışê sebebi u eşkerakerdışê mena yeno şıxulnayış. In bestoğ bınateyê cumleyan dı ca geno. Bestoğê *zira* Fariski yo (زیرا) (Kantar, 2008: 761).

Zira: Guna mı ra ‘af tum tu ra **zira** tı pil ez tu çik niya (Cebexçuri, 2015: 286).

NETİCE

Ina xebat dı *bestoği sadeyi* kritik biyi. Xebat dı 48 hebi *bestoği sadeyi* tesbit biyi. Ini bestoği hetê şekıl, mena, wezife u koki ra kritik biyi. Goreyê tesbitê ma hetê koki ra 29 bestoği Zazaki, 13 bestoği Erebki, 4 bestoği Fariski, 2 bestoği zi Türki yi. Peyniya xebat dı tesbit bı ki bestoği kelimeyan, ifadeyan ya zi cumleyan hetê sebeb, netice, wext, eşkerakerdış, izahkerdış, qıyaskerdış, ifadekerdışê miqdari, ixtimal, mena ilavekerdış, tezdad, tercihkerdış, şert, istisna, eşkayış ra besteni yobinan a. Heto bin ra cayê şıxulyayışê bestoğan zi ferq keno. Têkî bestoği teyna sareyê kelime, ifade u cumleyan dı, têkî teyna bınateyê kelime, ifade u cumleyan dı, têkî zi hem sare hem zi bınateyê kelime, ifade u cumleyan dı yeni şıxulnayış.

BİBLİYOGRAFYA

- Adabeyi, F. (2005), *Estanekanê Sêwregi ra*, Vate: İstanbul.
 Akban, M. (2020), *Waka Lu*, Vir: İstanbul.
 Aldatmaz, N. G. (2016), *Piltane*, Vate: İstanbul.
 Aslan, C. (2011) *Moriber*, Kardelen: İstanbul.
 Babij, M. C. (2009), *Sîyerê Nebî*, Nûbihar: İstanbul.
 Babij, O. E. (2018) *Biyîşa Pêxemberî*, Vate: İstanbul.
 Ballikaya, H. (2010), *Dêvo Kor*, Vate: İstanbul.
 Ballikaya, H. (2014), *Hemedok*, Vate: İstanbul.

- Banguoĝlu, T. (1990), *Türkçenin Grameri*, (3. Baskı), TTK: Ankara.
- Beki, M. A. (2015), *Diwon Cebexçuri*, Bingöl Üniversitesi: İstanbul.
- Beytaş, A. (2012), *Şaîsmayîl*, Vate: İstanbul.
- Bor, İ. (2014), *Estareyê Koyê Hesarî*, Roşna: Dîyarbekir.
- Bor, İ. (2015), *Mesel û Vistonikî*, Roşna: Dîyarbekir.
- Bor, İ. (2013), *Vistonikê Dadîyê Mi*, Roşna: Dîyarbekir.
- Çiçek, A. A. (2014), *Lêl*, Vate: İstanbul.
- Çiçek, M. (2014), *Mêşa Dengize*, Vate: İstanbul.
- Çiftçi, H. (2013), *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset: Erzurum.
- Çiya, S. (2020), *Hirê Kitabi*, Vir: İstanbul.
- Çolig, F. B. (2012), *Mewlîdê Pêximbêr*, Diwan, İstanbul.
- Demîrel, L. (2014), *Vîndîbîyaye*, Vate: İstanbul.
- Doĝuç, W. & Doĝuç, U. (2019). *Baba Vano*, Roşna: Dîyarbekir.
- Ensarî, Ş. M. (2018), *Raro Raşt & Melumatê Dînîye*, Nubihar: İstanbul.
- Espar, J. İ. (2004), *Beyi Se Bena?*, Vate: İstanbul.
- Gomayij, M. (2017), *Darule*, Roşna: Dîyarbekir.
- Kanar, M. (2008), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say: İstanbul.
- Karakaş, H. (2016), *Rêça Binbareke*, Roşna: Dîyarbekir.
- Kavarî, M. M. (2004), *Diwanê Muhammedê Kavari*.
- Kaya, A. (2019), *Vartî Kerda Pero, Tehm Tera Şiyo*, Roşna: Dîyarbekir.
- Kaymak, W. (2016), *Zazaki İstaneki*, Arya: İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2017), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, (5. Baskı), TDK: Ankara.
- Lezgîn, R. (2015), *Tariyîya Adirî de*, (2. Baskı), Roşna: Dîyarbekir.
- Licokic, M. (2007), *Sanikan û Deyîranê Licê ra*, Vate: İstanbul.
- Mîrvanî, S. (2012), *Kal Mûsênî Zeydûnû*, Vate: İstanbul.
- Mirza, Y. (2020), *Suleman I-II-III*, Ceylan, İstanbul.
- Muşeki, M. A. (2020), *Mewlîdê Nebi*, Vir: İstanbul.
- Mutçalı, S. (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık: İstanbul.
- Narin, A. (2018) "Mewlidi Nebi", *Vir*, Omar: 7, r. (6-15).
- Pamukçu, F. (2001), *Gramere Zazaki*, Tij: İstanbul.
- Pamukçu, F. (2020), *Welato Şirîn*, Vir: İstanbul.
- Pueĝi, M. K. (2020), *Diwan*, Vir: İstanbul.
- Sîmserkîsij, İ. (2018), *Sîmserkîs*, Roşna: Dîyarbekir.
- Şahinoĝlu, N. (1997), *Farsça Grameri*, Kitabevi: İstanbul.
- Tekîn, E. (2013), *Sewdaya Belekin*, Roşna: Dîyarbekir.
- Turgut, H. (2009), *Zazaca Dilbilgisi*, Tij: İstanbul.
- Türk Dil Kurumu, (2005), *Türkçe Büyük Sözlük*, (10. Baskı), TDK: Ankara.
- Xasi, M. E. (2008), *Mewlîd*, Hîvda: İstanbul.
- Yazar, İ. (2018), *Cimê Aşikan ra Hewt Hîkayeyê Gelêrî*, Roşna: Dîyarbekir.
- Zengelan, J. (2007), *Gorse*, Vate: İstanbul.
- Zengelan, J. (2009), *Zifqêra Berî*, Vate: İstanbul.